

UOT:94.

XX ƏSRİN 80-Cİ İLLƏRİNDƏ ABŞ-IN BEYNƏLXALQ SİYASƏTİ

dosent Hüseyn Bəxtiyarlı
Gəncə Dövlət Universiteti
Huseyn.bextiyarli75@bk.ru

Xülasə: Məqalədə qeyd edilir ki, Karib höfzəsində öz mövqelərini möhkəmləndirdi, Nikaraquaya qarşı elan edilməmiş müharibə apardı, Salvadorun mühafizəkar dairələrinə hər cür kömək göstərdi. 1982-ci ildə Malvin (Folklend) adaları üstündə İngiltərənin Argentina ilə müharibəsində İngiltərəni müdafiə etdi. 1983-cü ildə Qrenadaya qoşun çıxartdı. Reyqan hökuməti xarici siyasətində Asiya və Sakit okean regionuna xüsusi diqqət yetirirdi. 1986-cı ilin sonunda ABŞ bu regiona sərmayə ayırdı. 1983-cü ildə ABŞ-da yeni proqram qəbul etdirdi ki, bundan da məqsəd sosialist ölkələrinə qarşı fəaliyyətinin istiqamətləri və metodlarını müəyyən etmək idi.

Açar sözlər: Siyasət, Sosial, Region, İqtisadi, Hakimiyyət

Ключевые слово: Политика, Социальное, Регион, Экономическое, Правительство

Key words: Politics, Social, Region, Economic, Government

1985-ci ilə qədər ABŞ SSRİ-ni iqtisadi cəhətdən zəiflətməyi əsas məqsədi olduğunu bildirirdi. 1985-ci ildə SSRİ-də hakimiyyətə Mixail Sergeyiviç Qorbaçov gəldikdən sonra ABŞ-la SSRİ arasındakı münasibətlərdə mülayimləşmə baş verdi. Reyqan sosializmi «zibilliyə» atmaq planını həyata keçirməyə başladı. Qorbaçovla Reyqan 1985-ci ildə Çenevrədə, 1986-cı ilin oktyabrında isə İslandiyanın paytaxtı Reykyavikdə görüşdülər.

1987-ci ilin dekabrın 7-8-də M.S.Qorbaçov Vaşinqtonda oldu. Vaşinqtonda «Qısa mənzilli raketlərin məhv edilməsi haqqında» iki dövlət arasında saziş bağlandı. Bu tarixdə nüvə silahlarının ləğv edilməsini nəzərdə tutan ilk saziş idi. Reyqan bu sazişi bağlayarkən etdiyi çıxışlarında göstərdi ki, biz SSRİ ilə saziş bağlayarkən rusların çox sevdiyi bir atalar sözünü işlətmək istəyirəm: «İnan, lakin, yoxla».

1988-ci ilin mayında Reyqan Moskvaya gəldi. Danışqlar mehribanlıq şəraitində keçdi. Reyqan Moskvadan qayıdarkən bildirdi ki, onun sosializm cəmiyyəti haqqında təəvvürlərində yanlışlıqlar var və sosializmdən də çox şey öyrənmək olar.

Ronald Reyqan D.Eyzenhauerdən sonra iki tam müddətə hakimiyyətdə olmuş ilk prezident idi. O, böyük ictimai nüfuz sahibi kimi vəzifədən gedib. Bəzi tarixçi, jurnalist və politoloqların rəylərinə görə F.D.Ruzveltdən sonra ABŞ xarici və daxili siyasi kursunda R.Reyqan qədər əsaslı dəyişikliklər etmiş ikinci prezident yoxdur.

Ronald Uilson Reyqan 6 fevral 1911-ci ildə İllinoys ştatının Tampiko şəhərciyində irland əsilli ailədə dünyaya gəlib. Atası Edvard Reyqan ayaqqabı ticarəti ilə məşğul olsa da, qazancı ailəni dolandırmağa güclə çatırdı. Elə bu səbəbdən Ronald ilk yeniyetməlik çağlarından işləməyə məcbur olur, hələ orta məktəbdə oxuduğu illərdə 14 yaşında ikən tikintidə işləyir. İnternet resurslarında bu istiqamətdə geniş məlumat toplanmışdır (9;10).

80-ci illərdə ABŞ-ın dünya ölkələri barəsində siyasəti iki prinsipin müəyyən ahəngi üzərində qurulmuşdu: dünyada baş verən dəyişikliklərə qüvvə ilə müqavimət göstərilməsi və həmin dəyişikliklərə uyğunlaşma. Bir çox amillərin təsirindən asılı olaraq bu prinsiplərin konkret tətbiq nisbəti dəyişirdi.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, ABŞ-ın hərbiçilik tendensiyləri yenidən baş qaldırmış hakim dairələri Sovet-Amerika münasibətlərinin pozitiv inkişafını pozdular və əslində, əldə

edilmiş razılaşma-lardan imtina yolu tutdular. Onlar mövcud hərbi- strateji tarazlığı pozmaq və SSRİ üzərində hərbi üstünlüyə nail olmaq qərarına gəldilər.

70-80-ci illərin hüduunda, xüsusilə respublikaçılar hökuməti hakimiyyət başına gələndən sonra, ABŞ-ın SSRİ-yə qarşı siyasəti çox kəskinləşdi. ABŞ-ın hökuməti və hərbi-sənaye inhisarları miqyasına görə misli görünməmiş yeni sürətlə silahlanma yoluna qədəm qoydular.

1983-cü ilin mart ayında Ronald Reyqan kosmik baza elementləri olan raketə qarşı geniş miqyaslı müdafiə sistemi yaradılmasına dair uzun müddətli proqram elan etdi. Həmin proqramın rəsmi adı «strateji müdafiə təşəbbüsü idi. (SMT). Onun vəzifəsi SSRİ-yə qarşı nüvə silahını birinci tətbiq edə bilməkdən və Amerika ərazisinə cavab zərbəsinin nəticələrini zəiflətməkdən ötrü kosmik zərbə etalonu yaratmaqla ABŞ ərazisi üzərində raket «əleyhinə» sədd yaratmaqdır.

Bu kimi məsələlər Fətəliyev M; Qasımlı M. Avropa və Amerika ölkələrinin müasir tarixi.1945-2003. B.2008. kitabında verilmişdir (1).

Bu proqram üzrə tədqiqatlara, elmi işlərə və sınaqlar keçirilməsinə milyardlarla dollar vəsait ayrılmışdı. Strateji müdafiə təşəbbüsünün məqsədi kosmos vasitəsilə SSRİ üzərində hərbi üstünlüyə nail olmaq və ABŞ-ın dünyada hakim mövqe tutmasını təmin etmək idi.

ABŞ-ın qüvvəyə arxalanan bu ümidləri perspektivsiz olsa da,, lakin, sürətlə silahlanmanın kosmosa keçirilməsi planları ümumi sülh işinə ciddi təhlükə törədirdi. «Uotergeyt» və «İrangeyt» qalmaqalları 80-ci illərdə amer-ikahıların icra hakimiyyətinə inamını xeyli zəiflətdi. 80-ci illərin ortalarında «İran kontras» adlanan geniş əks-səda doğurdu. Onun mahiyyəti belə idi ki, İrana silah satılmasında əldə edildən vəsaitin bir hissəsini konqresin icazəsi olmadan Ağ ev gizli sürətdə hərbi kömək şəklində inqilabi hökumət tərəfdarlarına qarşı vətəndaş müharibəsi aparan Nikaraqua «kontras» rəhbərlərinə göndərmişdi.

70-80-ci illərin hüduunda beynəlxalq vəziyyət yenidən kəskinləşdi. ABŞ-ın barışmaz imperialist dairələri kəskinliyin zəiflədilməsini özlərinin dünyada hegemonluğunun bərqərar olması planlarının həyata keçməsi yolunda əngəl hesab etdiklərinə görə, ona əks hücumla keçdilər. Beynəlxalq gərginliyin artmasına ABŞ-ın digər ölkələrin daxili işlərinə qarışması, dövlətlərin milli istiqlaliyyətinin və suverenliyinin məhdudlaşdırılması cəhdləri də səbəb oldu.

1980-ci ildə İsrail hökuməti müsəlman və xristian dini ziyarətgahlarının yerləşdiyi Qüds şəhərini İsrailin vahid və bölünməz paytaxtı elan etdi. 1981-ci ildə Təl- Əbib hakimləri Suriyaya mənsub olan Holan yüksəkliklərini ilhaq edildiyini bildirdilər. Bu BMT tərəfindən qanunsuz bir hərəkət kimi rədd edildi. BMT Baş Məclisinin fəvqəladə sessiyasının 1982-ci ildə qəbul etdiyi qətnamədə bütün dövlətlərə – BMT üzvlərinə müraciət olundu ki, onlar təcavüzkarla bütün əlaqələri kəssinlər.

Qeyd edilən məsələlər Mustafayeva S. Avropa və Amerika ölkələrinin ən yeni tarixi.II hissə. 1945-2007-ci illər. B.2011. kitabında da əks olunmuşdur (2)..

Bütün bunlara baxmayaraq ABŞ özünün Yaxın Şərq mövqelərini möhkəmləndirmək ümidi ilə İsrailin təcavüzkarlıq hərəkətlərinə tərəfdar çıxırdı. 1981-ci ilin sonunda ABŞ və İsrail ərəblər əleyhinə yönəldilmiş «Strateji əməkdaşlıq haqqında» saziş bağladılar. İsrail özünün Şimal ərazilərinin «təhlükəsizliyini qorumaq» kimi saxta bir bəhanə ilə 1982-ci ilin iyul ayında ABŞ hökumətinin köməyinə arxalanaraq Livana qarşı müharibəyə başladı.

Təcavüzkarın Amerika silahı ilə təchiz edilmiş yüz minlik ordusu Beyruta gəlib çataraq, Livan paytaxtının Fələstin azadlıq hərəkəti rəhbərlərinin və onun əsas hərbi dəstələrinin olduğu qərb hissəsini blokadaya aldı. Lakin, tarixi fakt kimi bu müharibədə İsrail öz məqsədlərinə nail ola bilmədi. ABŞ-ın öz müttəfiqinə Beyrutu və digər yaşayış məntəqələrini vəhşicəsinə bombalamaqla köməklik cəhdi də biabırçılıqla qurtardı.

Ümumiyyətlə, 80-ci illərdə Yaxın Şərq, Afrika, Hind Okeanı, ABŞ-ın «həyatı mənafeyi» sferası elan edildi. Pentaqon ABŞ-ın regionlarda hərbi iştirakını genişləndirməyə başladı. 70-ci illərin sonun 80-ci illərin başlanğıcında Livan, Əfqanıstan, İran, Nikaraqua, Salvador, Qrenada, Liviya və digər dövlətlər Amerikanın açıq-aşkar müdaxilə obyektləri oldu. SSRİ və onun müttəfiqləri sürətlə silahlanmanın dayandırılmasına, tərk-silaha, xalqların dincliyinə və təhlükəsizliyinin qorunmasına yönəldilmiş geniş konstruktiv tədbirlər irəli sürdülər.

Başda ABŞ olmaqla NATO-nun və SSRİ-nin tutduğu yol, onların bəşəriyyət üçün üçün 10 illərdən bəri törətdikləri daimi təhlükə – bütün bunlar planet əhalisinin nüvə uçurumuna sürüklənməsində dönüş yaratmağa imkan verən qəti tədbirlər görülməsini tələb edirdi.

Yuxarıdakılar Грайнев Б. Американская внешняя политика от Трумена до наших дней. М. 1986. kitabında göstərilənlər (3).

SSRİ və ABŞ arasında siyasi dialoqun inkişaf etməsi və dərinləşməsi böyük nailiyyət olmuşdur. Bu dialoq ikitərəfli münasibətlərin və dünya siyasətinin bütün əsas məsələlərini əhatə etmişdir. Nüvə müharibəsi heç vaxt olmamalıdır, çünki, belə müharibədə qalib ola bilməz.

Bu barədə əldə edilmiş qarşılıqlı anlaşılmanın prinsipial əhəmiyyəti vardır. Tərəflər SSRİ və ABŞ arasında hər hansı müharibənin-nüvə müharibəsinin yaxud adi müharibənin qarşısının alınmasının vacibliyini qeyd etmiş, hərbi üstünlüyə çalışmayacaqlarını öhdələrinə götürmüşlər.

Cenevrədə (1985-ci il), Reykyavikdə (1986-cı il), Vaşinqtonda (1987-ci il) və Moskvada (1988-ci il) yüksək səviyyəli Sovet-Amerika danışıqları nüvə silahlarının real azaldılması sahəsində irəliləyişlə nəticələnmişdir. SSRİ və ABŞ arasında onların orta və kiçik mənzilli raketlərinin ləğv edilməsi haqqında müqavilə, tarixdə nüvə silahlarının qarşılıqlı ciddi nəzarət altında ləğv edilməsini nəzərdə tutan ilk saziş 1987-ci ilin dekabrında imzalanmış və 1988-ci ilin iyun ayında qüvvəyə minmişdir.

Bu vacib məsələlər Кредер А. А. Новейшая история. XX век. М.1997. kitabında əks etdirilmişdir (4).

Bununla da nüvə silahı olmayan dünya quruculuğunun əsası qoyulmuşdur. Raketdən müdafiə müqaviləsinin qüvvədə qalması şərtilə SSRİ və ABŞ arasında strateji hücum silahlarının 50 faiz ixtisara salınması haqqında birgə müqavilə layihəsi hazırlanan zaman tərəflərin mövqelərinin yaxınlığı təsbit olunmuşdu. Nəticədə Sovet-Amerika münasibətləri yaxşılaşmışdır.

Müharibə təhlükəsini geri çəkmək mümkün olmuşdur. Beynəlxalq həyat mərkəzinin qarşıdurmadan qarşılıqlı anlaşma və əməkdaşlıq tərəfə yeri dəyişmişdir. Cenevrədə sazişlər bağlanması və sovet hərbi kontingentinin Əfqanıstandan tamam çıxarılması regional münaqişələrin siyasi yolla tənzimləməsi işində irəliləyiş doğru mühüm addım olmuşdur. Prezident Corc Buşun (1924-cü ildə anadan olmuşdur) hökuməti Amerika-Sovet münasibətlərindəki öz yolu ilə davam etdirilmişdir.

Beləliklə, 1980-ci illərdə beynəlxalq münasibətlərin demokratikləşdirilməsi və humanistləşdirilməsi prosesi tədricən inkişaf edir, beynəlxalq vəziyyət yaxşılaşırdı. Ancaq, realist tendensiya beynəlxalq məsələlərdə köhnə münasibət, sərt siyasət tərəfdarlarının müqaviməti ilə inadlı mübarizədə özünə yol açırdı. Müsbət proseslərin dönməzliyinə təminat hələ yaranmamışdır, lakin, hazırda zor işlətmək siyasətinə qarşı əvvəllərdəkinə nisbətən daha geniş siyasi imkanlar yaranmışdır.

ABŞ Corc Buşun prezidentliyi dövründə (1988-1992-ci illər). 1988-ci ilin prezident seçkilərində Amerika xalqı öz sevimli prezidenti olan Ronald Reyqanla vidalaşmalı oldu. Onun dövründə vitse-prezident olan Corc Buş hakimiyyətə gəldi. Bu dövrdə ölkə bir sıra maliyyə problemləri ilə qarşılaşdı. C.Buş inzibati idarəsi bir sıra əmanət müəssisələrini ləğv

etdi və 1989-cu ildə maliyyə institutlarının islahatı haqqında qanun verdi. Lakin, bu islahat uğursuzluqla nəticələndi.

M.Qorbaçov və C.Buş arasında 1990-cı il mayın 31-iyunun 3-də Vaşinqton şəhərində ilk rəsmi zirvə görüşündə Almaniyanın birləşməsi və onun NATO ittifaqında qalıbqalmaması məsələləri müzakirə olundu. Görüşdən sonra ABŞ sovetlərin təhlükəsizliyinə müdaxilə etməyəcəyi barədə bəyanat verdi.

Sovet rəhbərliyi Cənubi Afrikadakı, habelə İran körfəzində, Cənub Şərqi Asiya və Mərkəzi Amerikadakı regional münaqişələrinə yumşaq yanaşma siyasətinə keçdi. 1989-1990-cı illərdə Mərkəzi və Cənub Şərqi Avropa ölkələrində köklü dəyişikliklər baş verdi. Onlar burjuva-demokratik inkişaf yoluna keçməyə başladılar.

Nəticədə, Sovet-Amerika münasibətləri yaxşılaşdı. Onlar artıq bir-birinə düşmən kimi baxmırdılar. SSRİ və ABŞ belə nəticəyə gəldilər ki, aralarında olan ziddiyyətləri siyasi yolla, danışıqlar yolu ilə həll edə bilirlər. Özü də, bu ziddiyyətlər qlobal problemlərdən heç də çox əhəmiyyətli deyildirlər, Onları əməkdaşlıq, birgə səy və qüvvə ilə həll etmək olar və lazımdır.

1990-cı ilin may-iyununda Vaşinqton görüşü "Soyuq müharibə"yə son qoyulmasında çox mühüm addımlar oldu. Tərəflər kimyəvi silahların böyük hissəsinin ləğv olunmasını və onun istehsalından imtina edilməsini nəzərdə tutan müqavilə imzaladılar. Bu görüşlərdə tərəflər ilk dəfə tək-cə strateji hücum silahlarının məhdudlaşdırılması barədə deyil, onların itxisar olunması haqqında da müqavilə (SSM-1) imzaladılar.

SSRİ-də, Mərkəzi və Cənub-Şərqi Avropa ölkələrində dəyişikliklər, Almaniyanın birləşməsi, SSRİ və ABŞ arasındakı yeni münasibətlər Avropada ümumi inkişaf prosesinə həlledici təsir göstərdi. 1990-cı ilin 19-20 noyabrında Parisdə Avropada adi silahlar haqqında çoxtərəfli müqavilə imzalandı.

Varşava Müqaviləsi Təşkilatının (VMT) və NATO-nun üzvü olan 22 dövlət əməkdaşlıq və dostluq sahəsində yeni münasibətlər qurmaq barədə Birgə Bəyannamə qəbul etdilər.

Qeyd edilənlər digər kitablarda əksini tapmışdır (5; 6; 7; 8).

ATƏM (Avropanın Təhlükəsizliyi və Əməkdaşlığı Müşavirəsi)-in iştirakçısı olan ölkələrin yüksək səviyyədə görüşündə yeni Avropa üçün Paris xartiyası qəbul olundu. Xartiyada Avropa ölkələrinin çoxtərəfli əməkdaşlığını genişləndirmək proqramı müəyyən olundu. Paris forumu Avropada da parçalanma və qarşıdurmanın bitdiyini və dövlətlərarası münasibətlərdə yeni dövrün başlandığını bir daha təsbit etdi.

Beləliklə, 1946-cı ildən etibarən başlanan «soyuq müharibə»yə 45 ildən sonra son qoyuldu. Onun başlıca nəticəsi SSRİ-nin, dünya sosializm sisteminin çökdürülməsidir. Artıq indi liberal demokratizm sisteminə güclü alternativ qüvvə sistem və yoxdur. Bunu biz hazırda ictimai-siyasi həyatda fasiləsiz olaraq yaşamaqdayıq.

Ədəbiyyat

1. Fətəliyev M; Qasımlı M. Avropa və Amerika ölkələrinin müasir tarixi. 1945-2003. B.2008.
2. Mustafayeva S. Avropa və Amerika ölkələrinin ən yeni tarixi.II hissə.1945-2007-ci illər. B.2011.
3. Грайнев Б. Американская внешняя политика от Трумена до наших дней. М. 1986.
4. Кредер А. А. Новейшая история. XX век. М.1997.
5. Современные международные отношения. М. 2001.
6. Язьков Е. Ф. История стран Европы и Америки в новейшее время. 1945-2000. М. 2001.
7. David A. Decce. The New polotics of American Forein policy. New York. 1994.
8. Raul R. Viotti, Mark V. Kauppi. International relations and World Polotics. New Jersy. 2001.
9. www.google.az. ABŞ-n xarici siyasti.
10. www.google.az. R Reyqan.

МЕЖДУНАРОДНАЯ ПОЛИТИКА США В 80-Е ГОДЫ XX ВЕКА***Бахтиярлы Гусейн******Резюме***

В статье отмечается, что внешняя политика Рейгана была продолжением политики Дж. Картера. Рейгану, как и Дж. Картеру, понравилась и продолжила работа по увеличению военных расходов НАТО и размещению ракет средней дальности в Западной Европе. В 1983 году США начали размещение ракет средней дальности в пяти странах Западной Европы. Он также поддерживал напряженные отношения с СССР из-за проблемы Афганистана. Администрация Рейгана выдвинула принцип панамериканской солидарности по отношению к странам Латинской Америки.

**INTERNATIONAL POLICY OF THE UNITED STATES IN
THE 80S OF THE XX CENTURY*****Bakhtiyarlı Huseyn******Summary***

The article mentions that Reagan's foreign policy was a continuation of J. Carter's policy. Reagan, like J. Carter, liked and continued the work of increasing NATO's military spending and deploying medium-range missiles in Western Europe. In 1983, the United States began deploying medium-range missiles in five Western European countries. He also maintained tense relations with the USSR due to the issue of Afghanistan. The Reagan administration put forward the principle of Pan-American solidarity in relation to Latin American countries.

Rəyçi: dosent Musayev Etibar***Ümumi tarix kafedrasının 23 may 2024-cü il tarixli iclasın 08 sayılı protokolu******Daxil olma tarixi 24 may 2024-cü il***